Qədim Diyar Oktyabr 2026, Cild: 8, Sayı: 10, s. 83−88
Ancient Land October 2026, Volume: 8, Issue: 10, pp. 83−88
DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/64/83-88

Kamera orkestrində tar alətinin istifadəsi: tembr, ifaçılıq və orkestrasiya xüsusiyyətləri

Amil Əsgərov

Xülasə. *Məqalədə Azərbaycan milli musiqi aləti olan tarın kamera orkestrində istifadə imkanları, tembr xüsusiyyətləri, texniki-ifaçılıq potensialı və orkestr fakturasında funksional mövqeyi araşdırılır. Tədqiqatın aktuallığı milli musiqi irsinin müasir bəstəkarlıq təcrübəsi ilə əlaqələrinin öyrənilməsi, ənənəvi instrumental ifaçılıq xüsusiyyətlərinin kamera orkestrinin kompozisiya prinsipləri ilə uzlaşdırılması zərurəti ilə müəyyən olunur. Araşdırmanın məqsədi tarın ənənəvi musiqi mühitində formalaşmış ifadə vasitələrinin kamera orkestrində hansı bədii funksiyalar daşıya biləcəyini nəzəri baxımdan müəyyənləşdirməkdir. Tədqiqatda tarixi-müqayisəli təhlil, musiqişünaslıq ədəbiyyatının nəzərdən keçirilməsi və orkestrasiya prinsiplərinin analitik ümumiləşdirilməsi metodlarından istifadə olunur. Üzeyir Hacıbəylinin milli musiqi ladları haqqında nəzəri müddəaları, tarın Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında istifadəsinə dair Malik Quliyevin və Sahib Paşazadənin araşdırmaları, eləcə də orkestrasiya üzrə Samuel Adler və Walter Pistonun əsərləri nəzəri əsas kimi götürülür. Təhlil göstərir ki, tar kamera orkestrində solo alət, melodik xəttin aparıcısı, tembr qarşılaşdırmalarının iştirakçısı və ansambl fakturasının üzvü kimi çıxış edə bilər. Bununla belə, alətin uğurlu tətbiqi registr, dinamika, artikulyasiya, intonasiya və digər alətlərlə səs balansının nəzərə alınmasını tələb edir. Məqalənin elmi əhəmiyyəti tarın ənənəvi ifadə imkanları ilə kamera orkestrinin faktura və tembr prinsipləri arasında əlaqələrin sistemləşdirilməsindədir.*

Açar sözlər: *tar, kamera orkestri, Azərbaycan musiqisi, tembr, orkestrasiya, muğam, ifaçılıq, milli musiqi alətləri*

Naxçıvan Dövlət Universiteti, Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, Naxçıvan, Azərbaycan
E-poçt: amilesgerov075@gmail.com
Daxil oldu: 24 Mart 2026; Qəbul edildi: 17 Sentyabr 2026; Onlayn dərc edildi: 28 Oktyabr 2026
© Müəllif(lər) 2026. Bu açıq girişli məqalə Creative Commons Attribution–NonCommercial 4.0 Beynəlxalq Lisenziyasının (CC BY-NC 4.0) şərtlərinə uyğun olaraq yayımlanmışdır.

The Use of the Tar in a Chamber Orchestra: Timbre, Performance, and Orchestration Characteristics

Amil Asgarov

Abstract. *This article examines the use of the Azerbaijani tar in chamber orchestras, focusing on its timbral characteristics, performance techniques, and potential functions within orchestral texture. The study addresses the relationship between traditional Azerbaijani instrumental practice and the compositional principles of chamber orchestration. Its aim is to identify the artistic roles the tar can fulfil in a chamber ensemble and the technical and interpretative considerations that influence its integration. The research draws on historical and comparative analysis, a review of musicological literature, and an analytical synthesis of orchestration principles. The theoretical framework includes Uzeyir Hajibeyli's work on Azerbaijani musical modes, studies by Malik Guliyev and Sahib Pashazade on the tar in Azerbaijani composers' works, and orchestration literature by Samuel Adler*

and Walter Piston. The analysis suggests that the tar can function as a solo instrument, carry a principal melodic line, participate in timbral contrasts, or contribute to ensemble texture. Its effective use, however, requires careful consideration of register, dynamics, articulation, intonation, and balance with other instruments. The article contributes a conceptual framework for understanding how the tar's traditional expressive resources may be integrated into chamber-orchestral writing.

Keywords: *tar, chamber orchestra, Azerbaijani music, timbre, orchestration, mugham, performance, national musical instruments*

Nakhchivan State University, PhD in Pedagogy, Nakhchivan, Azerbaijan
E-mail : amilesgerov075@gmail.com
Received: 24 March 2026; Accepted: 17 September 2026; Published online: 28 October 2026
© The Author(s) 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

Giriş

Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişaf tarixində tar milli musiqi təfəkküründün və instrumental ifaçılıq ənənələrinin əsas daşıyıcılarından biri kimi xüsusi yer tutur. Alətin muğam sənəti, xalq instrumental musiqisi və peşəkar bəstəkarlıq yaradıcılığı ilə əlaqəsi onun bədii imkanlarının müxtəlif istiqamətlərdə inkişaf etməsinə şərait yaratmışdır. Tarın hazırlanması və ifaçılıq sənəti 2012-ci ildə UNESCO-nun Bəşəriyyətin Qeyri-Maddi Mədəni İrsinin Reprezentativ Siyahısına daxil edilmişdir. Bu status alətin yalnız musiqi vasitəsi kimi deyil, həm də nəsildən-nəslə ötürülən sənətkarlıq və mədəni yaddaş ənənəsi kimi əhəmiyyətini təsdiqləyir (UNESCO, 2012).

Tarın ənənəvi ifaçılıq mühitindəki mövqeyi, əsasən, muğamın melodik inkişafının ifadəsi, xanəndənin müşayiəti və instrumental improvizasiya ilə bağlıdır. Bununla yanaşı, XX əsrdə milli musiqi alətlərinin peşəkar təhsil sisteminə və orkestr ifaçılığına daxil edilməsi tarın funksional imkanlarının genişlənməsinə səbəb olmuşdur. Üzeyir Hacıbəylinin milli musiqi nəzəriyyəsinin inkişafındakı fəaliyyəti və xalq çalğı alətləri orkestrinin təşkili bu prosesin mühüm tarixi mərhələlərindəndir. Tarın orkestrdə istifadəsi milli alətin ənənəvi ifadə xüsusiyyətlərini kollektiv ifanın ritmik, dinamik və faktura tələbləri ilə əlaqələndirmişdir (Hacıbəyli, 1962; Quliyev, 1980).

Mövzunun aktuallığı tarın kamera orkestrində tətbiqinin yalnız milli kolorit yaratmaq baxımından deyil, həm də onun müstəqil tembr və dramaturji imkanlarının araşdırılması zərurəti ilə bağlıdır. Kamera orkestrində ifaçıların sayı nisbətən az olduğundan hər bir alətin səs rəngi, artikulyasiyası və musiqi fakturasındakı mövqeyi daha aydın qavranılır. Buna görə də tarın belə tərkibdə istifadəsi alətin texniki imkanları ilə yanaşı, digər alətlərlə münasibətinin, melodik xəttin bölüşdürülməsinin və səs balansının xüsusi şəkildə planlaşdırılmasını tələb edir.

Malik Quliyev tarın Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında istifadəsini araşdıraraq onun solo və orkestr əsərlərindəki mövqeyinə diqqət yetirir (Quliyev, 2019). Sahib Paşazadənin tədqiqatında isə tar üçün yazılmış proqramlı əsərlər ifaçı tərkibinə görə nəzərdən keçirilir və solo tar, müşayiət, kamera ansamblı və orkestr kontekstləri arasında fərqlər göstərilir (Paşazadə, 2020).

Məqalənin məqsədi tarın kamera orkestrində istifadə imkanlarını nəzəri cəhətdən sistemləşdirmək, alətin texniki və tembr xüsusiyyətlərinin orkestr fakturasına təsirini müəyyənləşdirmək, eləcə də ənənəvi ifaçılıq dili ilə kamera orkestrinin kompozisiya prinsipləri arasındakı əlaqələri izah etməkdir.

Metodlar

Tədqiqatın metodoloji əsasını tarixi-müqayisəli təhlil, elmi ədəbiyyatın məzmun təhlili və orkestrasiya prinsiplərinin nəzəri ümumiləşdirilməsi təşkil edir. Tarın tarixi və mədəni mövqeyinin öyrənilməsində Azərbaycan musiqi nəzəriyyəsinə və milli instrumental ifaçılıq ənənələrinə dair mənbələrdən istifadə olunur. Üzeyir Hacıbəylinin *Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları* əsəri milli lad düşüncəsinin və melodik təşkilatlanmanın nəzəri prinsiplərini anlamaq baxımından mühüm mənbədir (Hacıbəyli, 1962). Muğamın quruluşu və melodik inkişaf xüsusiyyətləri isə Rəfiq Zöhrabovun araşdırmaları əsasında nəzərdən keçirilir (Zöhrabov, 1991).

Tarın bəstəkarlıq yaradıcılığındakı funksiyalarını araşdırmaq üçün Malik Quliyevin (2019) və Sahib Paşazadənin (2020) məqalələri təhlil edilir. Orkestr fakturası, alətlərin registr xüsusiyyətləri, tembr münasibətləri və partiyaların qarşılıqlı əlaqəsi Samuel Adler (2016) və Walter Pistonun (1955) orkestrasiya üzrə nəzəri yanaşmaları əsasında ümumiləşdirilir. UNESCO-nun tarın hazırlanması və ifaçılıq sənətinə dair məlumatları isə alətin mədəni statusunun və ənənəvi ifaçılıq xüsusiyyətlərinin təsvirində istifadə olunur (UNESCO, 2012).

Metodoloji baxımdan məqalənin mühüm prinsipi tarın kamera orkestrindəki imkanlarını ənənəvi ifaçılıq xüsusiyyətlərindən ayrı şəkildə deyil, həmin xüsusiyyətlərin yeni musiqi mühitində dəyişən funksiyaları kontekstində nəzərdən keçirməkdir. Bununla yanaşı, məqalə konkret partituraların tam müqayisəli təhlili kimi deyil, mövcud elmi mənbələrə əsaslanan nəzəri-analitik araşdırma kimi təqdim edilir.

Nəticələr

Tarın Azərbaycan musiqi mədəniyyətindəki mövqeyi onun konstruktiv xüsusiyyətləri, ifaçılıq texnikası və muğam ənənəsi ilə sıx bağlıdır. Alətin quruluşunda XIX əsrdə baş vermiş dəyişikliklər onun səs gücünə, tembrinə və ifaçılıq imkanlarına təsir göstərmişdir. Azərbaycan tarının inkişafı ilə bağlı mənbələrdə Sadıqcanın alətin quruluşunu təkmilləşdirməsi mühüm mərhələ kimi qeyd olunur. Tarın çanağında, simlərində və ümumi quruluşunda aparılan dəyişikliklər alətin səs imkanlarını genişləndirmiş və ifaçılıq texnikasının inkişafına şərait yaratmışdır (Əbdülqasımov, 1989; UNESCO, 2012).

Tarın muğam ifaçılığındakı funksiyası onun yalnız müşayiət aləti olmadığını göstərir. Muğam ansamblında tar xanəndənin vokal xəttini müşayiət edir, melodik keçidlər yaradır, instrumental parçaları ifa edir və musiqi inkişafının müəyyən mərhələlərində müstəqil bədii mövqe tutur. Malik Quliyev tarın muğam sənətində həm solo, həm də müşayiət funksiyalarına diqqət çəkərək onun ənənəvi ansambl daxilindəki aparıcı rolunu vurğulayır (Quliyev, 2018).

Tarın akademik musiqi mühitinə daxil olması onun funksiyalarının genişlənməsinə gətirib çıxarmışdır. 1931-ci ildə Üzeyir Hacıbəylinin təşəbbüsü ilə xalq çalğı alətləri orkestrinin yaradılması milli alətlərin kollektiv ifaçılıq sistemində inkişafı baxımından mühüm hadisə idi. Orkestr mühitində tarın partiyası artıq yalnız improvizasiya və müşayiət prinsipləri ilə deyil, yazılı musiqi materialının dəqiq ifası, ansambl ritminə uyğunluq və digər alətlərlə səs balansının qorunması tələbləri ilə də əlaqələndirilirdi (Quliyev, 1980; UNESCO, 2012).

Malik Quliyevin (2019) və Sahib Paşazadənin (2020) araşdırmaları tarın bəstəkar yaradıcılığında müxtəlif ifaçı tərkibləri üçün istifadə edildiyini göstərir. Bu fakt tarın ənənəvi musiqi mühitindən peşəkar bəstəkarlıq təcrübəsinə keçidini və yeni janr şəraitində tətbiq imkanlarını təsdiqləyir.

Tarın tembr imkanları kamera orkestrində müxtəlif funksiyalar üçün istifadə edilə bilər. Alətin parlaq və seçilən səsi melodik xəttin ön plana çıxarılmasına imkan versə də, digər alətlərin eyni registrdə sıx səslənməsi tarın eşidilmə aydınlığını azalda bilər. Buna görə də orkestrasiya prosesində tarın registri, dinamika səviyyəsi və müşayiət fakturasının sıxlığı bir-biri ilə əlaqəli şəkildə planlaşdırılmalıdır. Adler (2016) alətlərin fərdi xüsusiyyətlərinin və birləşmə imkanlarının nəzərə alınmasını orkestrasiya işinin əsas prinsiplərindən biri kimi təqdim edir. Pistonun (1955) orkestrasiya yanaşması da alətlərin texniki xüsusiyyətlərinin musiqi materialının bölüşdürülməsi ilə əlaqəli olduğunu göstərir.

Tarın kamera orkestrində istifadəsi üçün üç əsas texniki-estetik məsələ xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Birincisi, alətin texniki imkanlarına uyğun musiqi materialının seçilməsidir. İkincisi, tarın səsinin orkestr daxilində aydın eşidilməsini təmin edən dinamik və registr balansıdır. Üçüncüsü isə, milli ifaçılıq xüsusiyyətlərinin qorunması ilə yazılı partiyanın ritmik və intonasiya tələblərinin uzlaşdırılmasıdır. Bu məsələlər nəzərə alınmadıqda partiya ifa baxımından mümkün olsa belə, ümumi orkestr səslənməsində arzu olunan bədii nəticəni verməyə bilər.

Tembr qarşılaşdırmalarında tarın səs rəngi digər alətlərin tembri ilə kontrast yaratmaq üçün istifadə edilə bilər. Məsələn, davamlı legato ifası ilə seçilən simli alətlərin fonunda tarın daha aydın artikulyasiyalı melodik xətti fərqli səs rəngi yarada bilər. Nəfəs alətləri ilə birləşmə də yeni tembr münasibətlərinə imkan verir. Bu cür əlaqələrdə məqsəd alətlərin fərdi xüsusiyyətlərini aradan qaldırmaq deyil, həmin xüsusiyyətlərdən ümumi musiqi dramaturgiyasının xeyrinə istifadə etməkdir (Adler, 2016; Piston, 1955).

Beləliklə, tarın kamera orkestrində istifadəsi milli musiqi ənənəsinin müasir instrumental faktura daxilində yenidən mənalandırılması üçün imkan yaradır. Bu prosesin uğuru muğamın intonasiya məntiqinin anlaşılmasından, tarın texniki xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasından və orkestr partiyalarının bədii cəhətdən əsaslandırılmış şəkildə qurulmasından asılıdır.

Müzakirə

Aparılan nəzəri təhlil tarın kamera orkestrində istifadəsinin bir neçə qarşılıqlı əlaqəli amildən asılı olduğunu göstərir. Bunlara alətin tembr xüsusiyyətləri, texniki imkanları, milli musiqi intonasiyaları, partiyanın faktura daxilində mövqeyi və digər alətlərlə səs balansı daxildir. Bu amillərin hər birinin ayrıca nəzərə alınması vacib olsa da, onların bədii nəticəsi qarşılıqlı əlaqədə müəyyənləşir.

Birinci mühüm məsələ tarın milli tembrinin qorunmasıdır. Tarın səs rəngi onun Azərbaycan musiqi mədəniyyəti ilə əlaqəsini ifadə edən əsas xüsusiyyətlərdən biridir. Lakin kamera orkestrində həmin tembrin qorunması alətin digər alətlərdən təcrid edilməsi demək deyil. Əksinə, tarın fərdi səs xüsusiyyətləri orkestrin ümumi tembr palitrası daxilində işlədilməli, onun fərqliliyi kompozisiyanın bədii məntiqinə xidmət etməlidir. Bu yanaşma tarın orkestrə yalnız dekorativ milli element kimi daxil edilməsinin qarşısını alır.

İkinci məsələ ənənəvi ifaçılıq üslubu ilə yazılı partiyanın tələbləri arasındakı münasibətdir. Muğam ifaçılığında melodik çeviklik, bəzək elementləri və fərdi interpretasiya mühüm rol oynayır. Kamera orkestrində isə ansambl dəqiqliyi, ritmik uyğunluq və musiqi mətninin digər partiyalarla əlaqəsi əsas şərtlərdən sayılır. Buna görə də bəstəkar tarın ənənəvi ifa imkanlarını nəzərə almalı, ifaçı isə milli üslub xüsusiyyətlərini əsərin ümumi strukturuna uyğun şəkildə təqdim etməlidir.

Üçüncü məsələ tarın funksional imkanlarının genişləndirilməsidir. Tarın solo və müşayiət aləti kimi ənənəvi mövqeyi onun kamera orkestrində yalnız bu funksiyalarla məhdudlaşmasını tələb etmir. Alət melodik materialın inkişafında, tembr dialoqunda, ritmik motivlərin yaradılmasında və ansambl

fakturasının formalaşmasında iştirak edə bilər. Bununla belə, belə funksiyaların konkret əsərdə necə həyata keçirildiyini müəyyənləşdirmək üçün partituraların və ifa nümunələrinin təhlili vacibdir.

Məqalənin məhdudiyyəti ondan ibarətdir ki, burada konkret kamera orkestri əsərlərinin partituraları əsasında ölçülə bilən akustik göstəricilər və ya sistemli müqayisəli musiqi təhlili aparılmır. Buna görə də təqdim olunan nəticələr tarın kamera orkestrində istifadəsinin ümumi nəzəri prinsiplərini müəyyənləşdirir. Gələcək tədqiqatlarda tarın iştirak etdiyi konkret əsərlərin melodik quruluşu, registr bölgüsü, faktura münasibətləri və ifaçılıq xüsusiyyətləri müqayisəli şəkildə araşdırıla bilər.

Nəticə

Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, tarın kamera orkestrində istifadəsi milli musiqi ənənəsi ilə müasir orkestrasiya prinsiplərinin qarşılıqlı əlaqəsi əsasında formalaşan mürəkkəb bədii prosesdir. Tarın muğam sənətindəki mövqeyi, texniki imkanları və fərdi tembr xüsusiyyətləri onun kamera orkestrində müxtəlif funksiyalar yerinə yetirməsi üçün zəmin yaradır.

Araşdırma aşağıdakı nəticələri ümumiləşdirməyə imkan verir:
1. Tarın tarixi inkişafı və Azərbaycan musiqi mədəniyyətindəki mövqeyi onun kamera orkestrində istifadəsinin mədəni və nəzəri əsaslarını təşkil edir.
2. Alətin tembr və texniki imkanları solo ifa, melodik xəttin aparılması, ansambl fakturasında iştirak və tembr qarşılaşdırmaları üçün geniş perspektivlər yaradır.
3. Tarın kamera orkestrində uğurlu səslənməsi registr, dinamika, artikulyasiya, intonasiya və digər alətlərlə səs balansının düzgün planlaşdırılmasından asılıdır.
4. Muğam intonasiyalarının orkestr fakturasında istifadəsi milli melodik xüsusiyyətlərin qorunmasını və onların kompozisiyanın ümumi dramaturgiyasına uyğunlaşdırılmasını tələb edir.
5. Tarın kamera orkestrindəki funksiyalarını daha dəqiq müəyyənləşdirmək üçün konkret bəstəkar əsərlərinin partituraları və ifa yazıları əsasında əlavə müqayisəli təhlillərin aparılması zəruridir.

Beləliklə, tar kamera orkestrində yalnız milli kolorit yaradan alət deyil, həm də melodik inkişafı, tembr dramaturgiyasını və ansambl münasibətlərini formalaşdırmaq imkanına malik instrumental vasitə kimi nəzərdən keçirilməlidir. Onun müasir bəstəkarlıq təcrübəsində istifadəsi milli musiqi dilinin yeni ifadə formaları ilə zənginləşdirilməsi və Azərbaycan instrumental musiqisinin bədii imkanlarının genişləndirilməsi baxımından əhəmiyyətlidir.

Ədəbiyyat

Adler, S. (2016). *The study of orchestration (4th ed.).* W. W. Norton & Company.

Apel, W. (1972). *Harvard dictionary of music (2nd ed.).* Harvard University Press.

Əbdülqasımov, V. Ə. (1989). *Azərbaycan tarı.* İşıq.

Hacıbəyli, Ü. Ə. (1962). *Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları (2-ci nəşr).* Azərbaycan Dövlət Musiqi Nəşriyyatı.

Nettl, B. (2005). *The study of ethnomusicology: Thirty-one issues and concepts.* University of Illinois Press.

Paşazadə, S. (2020). Azərbaycan bəstəkarlarının tar üçün birhissəli proqramlı əsərləri. *Konservatoriya, 1–2*(47). https://konservatoriya.az/?p=6307

Piston, W. (1955). *Orchestration.* W. W. Norton & Company.

Quliyev, M. (2018). Muğam sənətində tar alətinin rolu və əhəmiyyəti. *Konservatoriya, 3.* https://konservatoriya.az/?p=4128

Quliyev, M. (2019). Milli musiqi aləti tar – Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında. *Konservatoriya, 1.* https://konservatoriya.az/?p=4560

Quliyev, O. S. (1980). *Azərbaycan xalq çalğı alətləri orkestri.* İşıq.

Rimsky-Korsakov, N. (1964). *Principles of orchestration.* Dover Publications.
UNESCO. (2008). *Azerbaijani mugham.* Intangible Cultural Heritage. https://ich.unesco.org/en/RL/azerbaijani-mugham-00039
UNESCO. (2012). Craftsmanship and performance art of the tar, a long-necked string musical instrument. *Intangible Cultural Heritage*. https://ich.unesco.org/en/RL/craftsmanship-and-performance-art-of-the-tar-a-long-necked-string-musical-instrument-00671
Zöhrabov, R. F. (1991). *Muğam.* Azərnəşr.